

Дарынды жасөспірімдерге арналған Ақтөбе облыстық мамандандырылған
«Білім - инновация» лицей – интернаты

Педагогикалық кеңесте қаралды:

28 / 08 / 2023 жыл

№1 хаттама

Тексерілді:

Директордың тәрбие ісі орынбасары

Бакиқызы А. *Бак*

21 09 / 2023 жыл

«Айтыс қанатында» үйірме жоспары

Сыныптар: 7А, 7Ә

Пән мұғалімі: Азимова Н.Т

2023 - 2024 оқу жылы

Түсінік хат

Айтыс — халық өмірін бейнелейтін көркем әдебиет саласының бірі. Айтыстан халықтың қуанышы да, қайғысы да, саяси-шаруашылық тұрмысы да, мәдени дәрежесі де, замана идеологиясы да, әдет — ғұрпы да, жалпы әлеуметтік және жеке адамдардың қарым — қатынастары да, заманына лайық өрбіген.

Айтыс — халық ауыз әдебиетінің ерекше бір түрі. Кейбір зерттеушілер айтыстың алғашқы шығу тегі өте ерте заманнан келе жатқанын айтады. Оның әуелгі элементі көркем өнердің түрлері сараланып, бір - бірінен әлі ажырамай, бәрі бірігіп бір бүтін өнер саналып, әні де, өлеңі де, оны шығару да, орындау да, қимыл, бет құбылысы, тағы басқалары да қосыла жүрген дәуірде туса керек деп топшылайды. Айтыстың алғашқы адымы осы кезеңде басталса керек. Айтыстың ескі түрі деп есептелетін бәдік айтысының негізінде адам баласының табиғатқа әсер ету мақсаты жатса, басқа айтыстардың ішінде қайсысы ерте, қайсысы кеш туды, оны айту қиын.

Дегенмен, кейбір айтыстардың мазмұнына, лексикасына, сөйлем құрылыстарына қарап, қай заманда пайда болғанын топшылауға болады. Мысалы, жануарлар айтысына, өлі мен тірінің айтысына қарағанда, жұмбақ айтысының анағұрлым кеш туғандығы анық. Салт айтысының ескі түрі қыз бен жігіт айтысында негізгі тақырып — жастық көңіл күйі мен өнер сынасу болса, ақындар айтысында өнер салыстыру, сөз сынасудың үстіне әр ақын өз руын дәріптей жырлаушылық келіп қосылғанын көреміз. Әсіресе бұл ХІХ ғ. етегін кеңірек жайған. Осы дәуірде өмір сүрген атақты ақындар: Шөже, Балта, Орынбай, Кемпірбай, Тезекбай, Сүйінбай, Түбек, Омарқұл, Табия, Мұрат, Сүгір, Жаскілең, Бала Омар, Біржан, Сара, т. б. түрлі тақырыпта шығарған қысқа өлеңдерімен қатар, айтысқа түсіп, сан алуан сөз тартыстарын бастарынан кешірген және тарихта көпшілігінің аттары осы айтыс арқылы сақталған.

Айтыстың түрлері

Бәдік айтысы

Жануарлар мен адамның айтысы

Жұмбақ айтыс

Салт айтыс

«Айтыс қанатында» үйірмесі

Айтыс өнеріне қабілеті бар балалардың мынадай белгілеріне қараймыз:

- сөз саптауы, тапқырлығы, суырыпсалма ақындық қасиеті байқалады;
- домбыра аспабында еркін ойнайды;
- шешендік қасиеті көрінеді.

Айтыс өнеріне қабілеті бар балаларды қалай анықтаймыз?

- оқушылар арасында мектепішілік айтыс ұйымдастыру;
- сабақ барысында суырыпсалма қасиетін дамытатын түрлі әдіс-тәсілдерді қолдану;
- теориялық білімін жетілдіретін тарихи және әдеби кітаптарға деген қызығушылығын байқау.

Оқушының айтыс өнеріне қабілетін анықтауда төмендегідей әдіс-тәсілдерді қолданамыз:

- айтыс өнерінің негізімен, тарихымен таныстыру;
- айтыс үзінділерін көрсету;
- көпшілік алдында өз-өзін ұстауын, сахна мәдениетін қалыптастыру.

№	Өтілетін тақырыптар	сағат	мерзімі
1	Кіріспе. Айтыс — халық ауыз әдебиетінің ерекше бір түрі	1	
2	Айтыс өлеңдерінің алғашқы түрлері	1	
3	Салт – әдет айтыстары. Жар -жар	1	
4	Бәдік айтыс	1	
5	Жануар мен адамның айтысы	1	
6	Жұмбақ айтыс. Сапарғали мен Нұржанның айтысы	1	
7	Ақындар айтысы, оның ерекшелігі	1	
8	Біржан мен Сараның айтысы	1	
9	Қайымдасу тәсілдерінің қайнар көзі, қалыптасу кезеңдері	1	
10	Жігіт пен қыздың қайымдасуы	1	
11	Бабас пен қыздың айтысы	1	
12	Ізтілеу мен Ұлбике айтысы	1	
13	Мұрат пен Тыныштықтың айтыс	1	
14	Жамбыл мен Айкүмістің айтысы	1	
15	Майлықожа мен Айманның айтысы		
16	Сауытбек пен Майсаның айтысы	1	
17	Шөже мен Байдалының қызы	1	
18	Сарбас пен Күлзипаның айтысы	1	
19	Қыдырбай мен Тәбияның айтысы	1	
20	XIX ғасырдағы ақындар айтысының ақпараттық сипаты мен көркемдік ерекшелігі	1	
21	Жыраулық шешендік үлгілердің айтыс өнеріне әсері.	1	
22	Кеңес дәуірінің алғашқы жылдарындағы айтыс (1920-1940 жж.)	1	
23	Ұлы Отан соғысы (1941-1945 ж.ж.) жылдарындағы айтыстың идеологиялық маңызы	1	
24	1946-1986 жылдар аралығындағы ақындар айтысының тақырыптық, мазмұндық ерекшелігі	1	
25	Айтыстағы қағысулар. Қыз бен жігіт	1	
26	Қағысу. Жанақ пен Садыр	1	
27	Қағысу . Шөже мен Орынбай	1	
28	Қағысу. Ақан сері мен Орынбай	1	
29	Қағысу. Төре қызы мен Сегіз сері	1	
30	Қағысу. Абыл мен Балдай қыз	1	
31	1986-1991 жылдар аралығында өткізілген ақындар айтысындағы жаңашылдық пен жаңғыру үрдістері	1	
32	1986-1991 жылдар аралығында өткізілген ақындар айтысындағы жаңашылдық пен жаңғыру үрдістері	1	
33	Қазіргі айтыскерлер туралы ақпараттар жинақтау	1	
34	Қорытынды	1	

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. – Алматы: Ғылым, 1987. – 368 б.; Ғабдуллин М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. – Алматы: ҚазМем оқу – педагогика баспасы, 1964. – 344 б.; Кенжебаев Б. Әдебиет белестері. – Алматы: Жазушы, 1986. – 320 б.; Қаратаев М. Әдебиет және эстетика. Әдеби сын зерттеулер. – Алматы: Жазушы, 1970. – 82 б.; Жұмалиев Қ. ХҮІІІ-ХІХ ғасырлардағы қазақ әдебиеті. – Алматы: Мектеп, 1967. – 433 б.; Қирабаев С. Ұлт тәуелсіздігі және әдебиет. – Алматы: Ғылым, 2001. – 448 б.; Бердібаев Р. Замана сазы. – Алматы: Жазушы, 1985. – 320 б.; Кәусар бұлақ. – Алматы: Жазушы, 1989. – 360 б.; Сарқылмас қазына. – Алматы: Мектеп, 1983. – 246 б.; Елеукенов Ш. Замандас парасаты. – Алматы: Жазушы, 1977. – 300 б.; Қасқабасов С. Қазақ халық прозасы. – Алматы: Ғылым, 1984. – 264 б.; Садырбаев С. Халық әдебиетінің тарихи негіздері. – Алматы: Қазуниверситеті, 1992. – 216 б.; Сейдаханов К. Күрес пен жеңіс жырлары: (Халық ақындарының творчествосындағы тарихи жырлар). – Алматы: Рауан, 1991. – 184 б.; Тұрсынов Е.Д. Қазақ ауыз әдебиетін жасаушылардың байырғы өкілдері. – Алматы: Ғылым, 1976. – 199 б.; Төреқұлов Н. Даланың дара ділмарлары. – Алматы: Қазақстан, 2001. – 592 б.; Сейдімбеков А. Қазақтың ауызша тарихы. Шежірелік деректерді пайымдау. – Астана: Фолиант, 2008. – 728 б.; Сыдықов Қ. Ақын жыраулар. – Алматы: Ғылым, 1974. – 240 б.; Сүйіншәлиев Х. Ғасырлыр поэзиясы. – Алматы: Жазушы, 1987. – 216 б.; Әбілқасымов Б. «Фольклор», «Ауыз әдебиеті» ұғымдары туралы. – Алматы: Ғылым, 1990. – 264 б.; Жармұхамедұлы М. Айтыс өлеңдерінің арғы тегі мен дамуы. – Алматы: Мұраттас, 2001. – 293 б.
2. Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Жазушы, 1983. – 456 б.
3. Жақып Б. Қазақ публицистикасының қалыптасып даму жолдары. – Алматы: Білім, 2004. – 368 б.